

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 9 Sayı/Issue 23 Aralık/December 2020 s. 225-232
DOI:http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut376
Mainz-Almanya/Germany

Araştırma Makalesi/ Research Article

Dede Korkut Kitabında Geçen *Butun Binmek* ve *Sıçrayıp Binmek* Deyimleri Üzerine¹

On The Expressions 'Butun Binmek and Sıçrayıp Binmek' in the Book of Dede Korkut

Öz

Bulunduğu günden itibaren Türk dilinin ve kültürünün en temel kaynaklarından biri olma özelliğini kazanan Dede Korkut Hikâyeleri üzerine pek çok müstakil çalışma yapılmıştır. İlk okunduğu günden bugüne sağlam bir metin oluşturma noktasında önemli bir mesafe kat edilse de, gerek metnin yazım özelliklerinden kaynaklanan zorluklardan gerek eserin söz varlığının hem tarihî olarak pek çok katmanı barındırması ve hem de yer yer ağız özellikleri taşımasından dolayı tartışmalı kimi kelime ve ifadeler bulunmaktadır. DKK'deki okunuşu ve anlamlandırılması üzerine farklı yaklaşımlar ve görüşler bulunan ifadelerden biri de "butun binmek"tir. DKK'yi Türkiye'de ve Türkiye dışında bütün olarak yayınlayan araştırmacıların farklı okuma ve anlamlandırma yaklaşımları olduğu gibi ayrıca "butun binmek" üzerine iki bağımsız araştırma kaleme alınmıştır. Okunuşu genellikle "butun binmek" olarak kabul gören ifadenin daha çok anlamlandırılması ve "butun" kelimesinin yapısı üzerinde farklı yaklaşımlar görülmektedir. Bu çalışmada öncelikle Dresden ve Vatikan nüshasında geçen "butun binmek" ifadesi, metinde geçen bir diğer ata binme şekli olan "sıçrayıp binmek" ifadesi ile birlikte ele alınıp metinde geçtiği bağlam dikkate alınarak ortaya konmuş, ifade üzerine daha önceki çalışmalarda ortaya konulan görüş ve yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda *butun binmek* ifadesinin anlamlandırılması, "butun" kelimesinin yapısı ve anlamıyla ilgili görüş ve değerlendirmemiz, Dede Korkut hikâyelerinin en son bulunan ve 13. boyunu içeren Günbet nüshasındaki benzer bir kullanım da dikkate alınarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, butun binmek, sıçrayıp binmek, yanın basa binmek

Abstract

A lot of independent studies conducted on the Dede Korkut Stories, which have become one of the most fundamental sources of Turkish language and culture since the day it was discovered. Although a significant progress has been made in creating a solid text since the first day it was read, there are some controversial words and

Ercan ALKAYA*

Fırat Üniversitesi

Sorumlu Yazar/ Corresponding Author

* Prof. Dr.
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler
Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları Bölümü, Elazığ--Türkiye.
Elmek: ealkaya16@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9618-5614

Makale Geçmişi/ Article History

Geliş Tarihi: 04.11.2020
Kabul Tarihi: 23.11.2020
E-yayın Tarihi: 15.12.2020

¹ Bu çalışma, Gazi Üniversitesi tarafından 21-23 Ekim 2020 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

expressions due to the difficulties arising from the writing features of the text and the vocabulary of the work has many layers historically, sometimes has dialect features. One of the DKK's expressions that has different approaches and views on its pronunciation and interpretation is "butun binmek". There are different reading and interpretation of researchers who published the DKK as a whole in the Turkey and outside of the Turkey, as well as two independent studies on 'butun binmek' were written. Different approaches are seen mostly on the meaning of the expression whose pronunciation is generally accepted as "butun binmek" and the structure of the word "butun". In this study, first of all, the expression "butun binmek" in the Dresden and Vatican manuscripts was discussed together with the expression "sıçrayıp binmek", another form of mounting to a horse in the text, and put forward considering the context in which it is mentioned in the text. The views and approaches put forward in previous studies on the expression were evaluated. At the end of the study, the meaning of the expression "butun binmek", our opinion and evaluation on the structure and meaning of the word "butun" are given in consideration of a similar usage in the Günbet manuscript, which contains the 13th story of the Dede Korkut stories.

Key words: Dede Korkut Stories, butun binmek, sıçrayıp binmek, yanın basa binmek.

Giriş

Dede Korkut Kitabında okunuşu ve anlamlandırılışı üzerinde farklı görüş ve yorumlar bulunan ifadelerden biri de *butun binmek* deyimidir. DKK üzerine çalışmaları bulunan araştırmacıların görüşlerinin yanı sıra bu ifade üzerine kaleme alınmış müstakil yayınlar da bulunmaktadır.

butun binmek ifadesi Dresden nüshasında 16 kez, Vatikan nüshasında ise 4 kez geçer. *butun* kelimesi Dresden nüshasındaki örneklerin tamamında harekesiz olarak بطون şeklinde yazılmıştır. Kelime Vatikan nüshasında harekeli olarak geçmekte bir örnekte butun بۇ تون okunacak şekilde yazılıp diğer üç örnekte de budın بۇ د ن okunacak şekilde yazılmıştır. Vatikan nüshasındaki yazılış kelimenin but köküne gelen +In ekiyle oluşturulduğunu göstermekte olup *butun* ve *budın* şeklinde okunmasını mümkün kılmaktadır.

Kelimenin okunuşu üzerinde genellikle bir birlik bulunmaktadır. *butun* şeklinde okunan kelimenin yapısı ve anlamlandırılması ile ilgili bazı görüş farklılıkları bulunur. Öncelikle, daha önce DKK ile yapılmış çalışmalarda ve özel olarak bu ifadeyle ilgili yayınlardaki görüşlere bakmakta fayda vardır.

O. Ş. Gökyay, metinde *butun bin-* olarak okuduğu ifadeyi sözlük kısmında *batun binmek* diye vermiştir. Gökyay, batun için "çabuk, süratli, çabucak, derhal" anlamını vererek Tarama Sözlüğündeki "batun: çabuk, çeviklikle" maddesine gönderme yapmıştır. Oysa TS'deki batun maddesi DKK'den alınan verilerle kayıtlıdır. Gökyay, sözlükte *batun* maddesinden sonra da *batun binmek* için "Derhal binmek, çabucak binmek, ata sıçramak, hemen atlanmak" anlamlarını vermiştir (1973: 173).

M. Ergin, metinde *butun bin-* olarak okuduğu ifadeyi indekste but "but" maddesi içine alarak *butun bin-* için "bir sıçrayışta binmek" anlamını vermiştir (2017: 62).

Semih Tezcan, *butun binmek* ifadesi için Munyatu'l-Guzat'ta ata nasıl binileceğini anlatan "Ve oturak yerini eyer üzerinde sıkı tut ve butlarını eyere yapıştırarak sıkıca kavra. Ve ayaklarını üzengiye sağlam bas" şeklindeki bilgidен hareketle soru işareti bırakarak *butun*

*binmek*in “but üzerine binmek, butları sıkıştırarak binmek” olabileceğini düşünür (2018: 93-94).

M. Tulum-M. M. Tulum *butun bin-* ifadesini “sıçrayıp binmek” şeklinde günümüz Türkçesine aktarmışlardır (2016: 174, 408, 416 vd.).

M. Kaçalın, ifadeyi *butun bin-* olarak okumuş anlamını da “bacaklarını eyere sıkıca yapııştırarak binmek” şeklinde vermiştir (2017: 452). Kaçalın, Vatikan nüshasında *butun bin-* ve *budın bin-* şeklinde geçen kelimeyi *but+ı+n* şeklinde teklik üçüncü kişi iyelik eki ve yükleme durum eki yapısıyla açıklar. (2017: 638).

Talat Tekin, konuyla ilgili değerlendirmesinde Gökyay’ın ifadeyi metinde *butun binmek* şeklinde okuduğu halde kelimeyi sözlüğe *batun* “çabuk, süratli, çabucak” şeklinde almasına değinmiş, Eski Türkçe *bat* “çabuk” sözünün vasıta halinin *batun* değil *batın* olacağını belirtmiştir. Kelimenin her iki nüshada da genellikle *butun* (بطون ; بطون) şeklinde yazıldığını, ayrıca Vatikan nüshasında iki yerde bu kelimenin *but/bud* isminin vasıta hali olduğunu hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde kanıtlayacak olan dal ile yazılmış *budın* (بودن) şeklinin olduğunu söylemiştir (1983: 145-146). Dolayısıyla Tekin de ifadeyi *budun bin-* şeklinde okumuş ve kelimeye gelen eki (+In) vasıta hal eki olarak kabul etmiştir.

S. Elizade, ifadeyi metnin tamamında *butun binmek* şeklinde okumuş, sadeleştirilmiş şeklinde de *binmek*, *ata/atına binmek* diye vermiştir. Çalışmanın sözlük kısmında ise kelime *bütün* olarak alınmış ve “1. bütün, bütöv, 2. celd, sıçrayışla” şeklinde anlamlandırılmıştır (Elizade, 2004: 319). S. Elizade, bu ifadeyle ilgili olarak “Kitabi-Dede Qorqud” un El Yazmalarında Bir Sözün Oxunuşu ve Tefsiri” bir makale kaleme almış, *butun* kelimesinin eski bir *bot* şekline gittiğini, *butun bin-* ifadesinin de *ata bütün binmek* (yeher-yasaqlı minmek) yani *ata eyerli, koşulmuş* olarak *binmek* demek olduğunu belirtmiştir. Ancak eski bir kelime olarak kabul ettiği “*bot*” kelimesiyle ilgili herhangi bir kaynak, delil göstermemiştir (Elizade, 1998: 12-13).

A. Aşırov, *butun bin-* ifadesini *bütün min-* (1999: 25, 30 vd.) şeklinde Türkmen Türkçesine aktarmıştır. *bütün* Türkmen Türkçesinde *Ähli, hemme, bar* “tam, bütün, hep” anlamındadır (Kıyasova vd., 2016: 183). Aşırov da, *ata butun binmeyi* Elizade gibi *eyerlenmiş, hazırlanmış* olarak *ata binme* şeklinde düşünmüştür.

Ali Akar, “Dede Korkut Hikâyelerinde Geçen Bir Deyim: *butun binmek*” başlıklı yazısında *but* kelimesi üzerine gelen (I)’yı yardımcı ses, (n)’yi ise arkaik araç hâli eki kabul ederek *at binme* kültürü çerçevesinde *butun bin-* deyimini “*binicinin butları, ayakları ile atı sıkıca sararak binmesi*” şeklinde anlamlandırmıştır (Akar, 2015: 69).

Vahid Zahidoğlu, “Dede Korkut Kitabı’nda *Butun Binmek* İfadesi Üzerine” başlıklı yazısında ifadeyi etraflıca ele almış, kendisinden önce konuyu ele alan araştırmacıların ifadeyi okuma ve anlamlandırmalarını değerlendirerek eleştirilerde bulunmuştur. Zahidoğlu, özetle *butun* kelimesinin *but* kelimesiyle ilgili olmayıp sonuna gelen ekin de araç eki olmadığını belirtmiş, *butun* kelimesinin yansıma bir kelime olup “at binildiği zaman ayakların yere vurulması neticesinde çıkan sesle ilgili” olduğunu ifade etmiştir. Zahidoğlu, ayrıca Türk lehçelerinde *butun* kelimesi gibi yansıma sözlerden ortaya çıkan “kenara sıçramak, yana atlamak, birden hareket etmek, sıçramak” gibi anlamlara gelen “*bultun, bulta, bulk-, bult, bult et-, bultun bultun sekirmek,*

bulkın- gibi pek çok kelimeyi de örnek vererek *butun* kelimesiyle ilişkilendirmiştir (Zahidoğlu, 2016: 324-327).

Görüldüğü kadarıyla kelimenin okunuşu genellikle *butun* şeklindedir, ancak anlamlandırılmasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ergin, Gökyay, M. Tulum-M. M. Tulum, “*sıçrayarak binmek, derhal, çabucak binmek*” anlamlarıyla ifadeyi bir ata binme şekli olarak düşünmüşlerdir. S. Tezcan, M. Kaçalın, A. Akar ise benzer şekilde ata binmeyle birlikte ata binildikten sonraki durumu ifade eden “*but üzerine binmek, butları sıkıştırarak binmek, bacaklarını eyere sıkıca yapıştırarak binmek, binicinin butları, ayakları ile atı sıkıca sararak binmesi*” şeklinde biraz farklı anlamlandırmışlardır.

DKK’de ata binmeyi ifade eden durum üç şekilde görülmektedir. Birincisi genel olarak ata binmeyi ifade eden *bin-* fiilidir. *bin-*, *kısrağa bin-*, *ata bin-*, *atına bin-*, *atlarını bin-*, *aygır bin-* vb şekilde geçer ve en çok görülen ata binme şeklidir. Metinde yaklaşık seksen yerde bu şekilde ata binmenin örnekleri bulunmaktadır:

1. bin-

Gel, yaxşı at bin (D. 109a-7), Kazan begün karındaşı Kara Göne bindi (D.20b-9), Dede Korkut birin bindi, birin yetdi (D. 43a-10), On altı biñ kara tonlu kâfir ata bindi (D.65b-5), (Deli Dumrıl) turdı, atına bindi (D.81b-11), Atın çekdiler, bindi (D.130b-6), Begler hep tagıldı, her gişi atlu atına bindi (D.150b.13), Tavla tavla şahbaz atlarını bindiler (D.21a-6), And içmişem kısır kısrağa bindüğüm yok (D.58b-4), Yelisi kara kazılık atun bindüğünde (D.100b-9), Ayagı uzun şahbaz ata binen argış (D.49b-7), Karaguç atun beline binen Kazan (D.76b-4), Ölülerünüzün yorgasına binerem (D.139a-12), Meger yigit aygır bineridi (D.134a-3), Agam Beyrek gèdeli binerüm yok (D.53b-12) vd.

2. butun bin-

DKK’de ikinci bir ata binme şekli de *butun binmektir*. Yukarıda da belirtildiği gibi Dresden nüshasında 16, Vatikan nüshasında da 4 kez geçer. *butun bin-* şeklini bağlam içinde daha iyi görebilmek için Dresden ve Vatikan nüshalarında geçen 20 örneğe bakmakta fayda vardır.

Dresden Nüshası

Dirse Hanoğlu Boğac Han Boyı: Göz açuban gördüğüm,/Gönül vèrüp sevdüğüm a Dirse Xan!/Kalkubanı yèründen öri turduñ/*Yelisi kara kazılık atun butun بٹون bindiñ*,/Gögsi güzel kaba taga ava çıkdun. (D.14a.2-5).

Dirse Hanoğlu Boğac Han Boyı: Bogaç Beg yèrinden örü turdı, kara polat uz kılıcın beline kuşandı, ag tozluca katı yayını eline aldı, altun cıdasın eline aldı, *bedevi atını tartdurdı, butun بٹون bindi*. Kırk yigidin boyına aldı, babasının ardınca yortup gètdi. (D.17b.2-6).

Salur Kazanun Evinin Yağmalandığı Boy: Kazan eydür: Üç yüz yigid ilen oglum Uruz menüm evüm üstine tursun, dèdi. *Koñur atın çekdürdi, butun بٹون bindi* (D.20b.5-7).

Kazanoğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy: Kâfir serhaddına Cızıglara, Aglagana, Gökçe Taga aluban çıkayın. Soñra oglana gerek olur, a begler! dèdi. *Koñur atın çekdürdi, butun بٹون bindi*, üç yüz murassa tonlu yigit sayladı, boyına aldı. (D.65a.5-9).

Kazanoğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy: On altı bin ip üzengülü, keçe börkli, azgun dinli, kızgun dilli kâfir çıka geldi. Kazan *koşur atın çekdüirdi*, *butun* بطن *bindi*. Oğlu Uruz cılavısını çekdüirdi, bedevi atın oynatdı, karşı geldi. (D.65b.10-66b.1).

Kazanoğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy: Beg yigidüm Kazan!/Kalkubanı yeründen örü turduñ/Ogluñıla *yelisi kara kazılık atın butun* بطن *bindiñ*/Boynı uzun bedevi geyigi alup yıkduñ (D.70a.3-5).

Kazanoğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy: Meger xanum, Boyı uzun Burla Xatun oglancugını añdı kararı kalmadı. Kırk ince belli kız oğlanıyla *kara aygırın tartdurdı butun* بطن *bindi*, kara kılıcın kuşandı. (D.76a.6-8)

Kaılı Koca oğlu Kan Turalı Boyı: Kalkubanı Kan Turalı, yeründen turı geldüñ/*Yelisi kara kazılık atıñ butun* بطن *bindiñ*/Ala gözlü yigitlerüñ yanuña aldüñ. (D.95a.5-7)

Begil Oğlu Emren Boyı: Begil soylamış. Görelüm xanum ne soylamış, eydür: Kalkubanı yerümden turı geldüm/*Yelisi kara kazılık atım butun* بطن *bindüm*/Arku Béli Ala Tagdan dünin aşdum. (D121b.8-12).

Begil Oğlu Emren Boyı: Begil gördi xatun gişinüñ 'aklı kelecisi eyüdür. *Kazılık atın çekdüirüp butun* بطن *bindi*, ava gétđi. (D.122a.7-8).

Begil Oğlu Emren Boyı: Yoldaşlarını sorup oğlan burada soylamış. Görelüm xanum ne soylamış: Kalkubanı yeründen turı geldüñ/*Yelisi kara kazılık atıñ butun* بطن *bindiñ*/Arkurı yatan Alatağlar etegine ava varduñ. (D.122b.6-9).

Begil Oğlu Emren Boyı: Neler kopdı menüm başuma, dèdi. Kalkubanı ogul, yerümden turı geldüm. Boynı sinsun, *al aygırı butun* بطن *bindüm*. Av avlayup kuş kuşlayup gezeriken buñaldı, sürçđi, meni yere çaldı. (D.124a.1-4).

Begil Oğlu Emren Boyı: Kalkubanı ogul, yeründen turı gelgil!/*Yelisi kara kazılık atıñ butun* بطن *bingil!*/Arkurı yatan ala tağı dünin aşıl! (D.124a.11-12)

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı: Begler xoş kaluñ! dèdi. Atın çekdiler, bindi, çapdı atasınuñ evine geldi. Atından èndi, atasınuñ dilin aradı. Segrek burada soylamış. Görelüm xanum ne soylamış, eydür: Kalkubanı ata, yerümden turdum/*Yelisi kara kazılık atuma butun* بطن *bindüm*/Arkurı yatan Alatağ etegine vardum. (D.130b.5-10).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı: Kalkubanı yerinden turan yigit/*Yelisi kara kazılık atın butun* بطن *binen* / Arku Béli Alatağdan dünin aşan (D.135b.2-4)

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy: Kalkubanı yerinden turı gelen/*Kazılık atın butun* بطن *binen*/ne yigitsin? Aduñ nedir? (D.146a.11-13).

Vatikan Nüşhası

Dirse Hanoğlu Boğac Han Boyı: Göz açuban gördüğüm,/Gönül verüp sevdüğüm a Dirse Xānum!/Kalkubanı ogulıla yeründen örü durduñ/ *Kara kazılık atıñ butun* بطن *bindiñ*/Gögsi güzel kaba daglar üstine ava çıkdüñ. (V.64a.8-9).

Kazanoğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy: On altı bin ip üzengülü, azgun dinlü, keçe börkli kâfir Kazanuñ öñine çıka geldi. Kazan *koşur atını çekdüirdi*, *budın* بۇ دىن *bindi*. Oğlu Uruz *cılavısını çekdüirdi*, *budın* بۇ دىن *bindi*, babasına karşı vardı. (V.93a.8-9).

Kazanoğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy: Göz açuban gördüğüm,/Gönül verüp sevdiğüm!/Kalkubanı ogulıla yeründen örü durduñ/Yelisi kara kazılık atıñ *budın* بۇ دىن *bindüñ*/ Gögsi güzel kaba daglar önine ava bindüñ/Boynı uzun geyikleri alup yıkdıñ (V.95a.6-8).

Örneklerden anlaşıldığı kadarıyla *butun bin-* bir ata binme şeklidir. Bu tarz ata binme durumunda genellikle kahraman, ata binmeden önce yerinden doğrulur, at hazırlanır (*atını tartdurdı, atın çekdüirdi, aygırın tartdurdı*) kimi zaman, kılıcını kuşanır, yayını, cıdasını alır, yanına birilerini alır (kırk yiğit, kırk kız, oğul), ata biner ve yol alır. Bu şekilde ata binilirken acele edilmez, herhangi olağan dışı bir korku, panik, acele etme durumu söz konusu değildir. Kahraman, at hazırlanıp eyerlendikten sonra ata binmektedir. Dresden nüshasında *butun bin-* ifadesi dokuz kez soylamalarda, altı kez de nesir kısımlarında geçmektedir. Soylamalar kalıplaşmış ve biraz da kısaltılmış unsurlardır. Ancak nesir kısmındaki örneklerin hepsinde *butun bin-* ifadesinden önce atın hazırlandığı *bedevi atını tartdurdı, koñur atın çekdüirdi, kara aygırın tartdurdı, kazılık atın çekdürip, atın çekdiler* ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere, at hazırlandıktan sonra kahraman, ata *butun* binmektedir. Yani hazırlanmış, eyerlenmiş ata, üzengiye ayağını basarak binmektedir.

3. Sıçrayıp bin-

DKK' de *butun binmekten* farklı bir ata binme şekli olarak düşündüğümüz bir ata binme şekli de ata sıçrayarak binmektir. Önce bu ifadenin yer aldığı örneklere bakalım:

Kam Bürenün oğlu Bamsı Beyrek Boyu: Dede Korkud böyle degeç Delü Karçar eydür: Mere, ne dedüğüm yetürün, kara aygırı yaragıla getürün, dedi. Kara aygırı yaragıla getürdiler, Deli Karçarı bindürdiler. Dede Korkud kösteği üzdi, turmadı, kaçdı. Delü Karçar ardına düşdi. Toklı başlu toru aygır yorıldı, *Dede Korkud keçi başlu keher aygıra sıçradı bindi*. Dedeyi kova kova, Deli Karçar on belen yer aşurdu. Dede Korkudun ardından Deli Karçar erdi. (D.43b.12-D.44a. 7).

Kam Bürenün oğlu Bamsı Beyrek Boyu: Beyrek aşğa bakdı, Allaha şükr eyledi. Yola düşdi, gèdere kâfirün ilkısına geldi. Bakdı gördi gendünün deniz kulunu boz aygır bunda otlanıp turur. Boz aygır daxı Beyregi görüp tanıdı iki ayagınun üzerine turdı, kişnedi. ... At başını yokarı tutdı, bir kulagin kaldırdı. Beyrege karşı geldi. Beyrek at gögsin kucakladı, iki gözün öpdü, *sıçradı bindi*; hisaruñ kapusına geldi, otuz tokuz yoldaşın ısmarladı. (D.51a.13-D.52a.1).

Kam Bürenün oğlu Bamsı Beyrek Boyu: Böyle degeç kız tanıdı, bildi kim Beyrekdür, cübbesiyle çuxasıyla Beyregün ayagina düşdi. Beyrege dayeler kaftan geyürüp tonatdılar. *Heman kız sıçradı, ata bindi*, Beyregün atasına anasına muştulığa çapar gètdi. (D.60a.13-60b.3).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu: Ata ana ah étdiler, yerlerinden kalkdılar ogul gètme! deyü. Gördiler çäre olmadı. Elbetde ol agam tutılan kal'aya varmayınca olmazam, dedi. Atası anası: Yort ogul, oguruñ açuk olsun! Sag esen varup gelesin, geleceğün varısa, dediler. Atasınun anasınun elin öpdü, *karakuç atına sıçrayup bindi*, dün kattı, yort eyledi, üç gün dünli günli yortdı. (D.133a.10-D.133b.4).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu: Meger yiğit aygır bineridi. Xanum, at kulagi sak olur, çekübeni oğlanı uyardı. Oğlan gördi kim bir alay atlu gelür, *sıçradı*, adı görklü

Muhammede salavât getürdi, *atına bindi*, kara tonlu kâfire kılıç urdı, basdı, kal'aya kuydı. (D.134a.3-7).

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy: Vardılar bir dirâz kâfir getürdiler. Bir eyer, bir uyan dèdi, getürdiler. Kâfirün arxasına eyer saldı, ağzına uyan urdı, kolağını çekdi, *sıçradı arkasına bindi*. (D.140a.6-9)

Örneklerde görüldüğü kadarıyla kahramanın ata binme ortamı ve şartları *butun binmekteki ortam ve şartlardan farklıdır*. Ata *butun binilirken* önceden yapılan hazırlık (atın ve kahramanın hazırlanması) burada yoktur. Ata sıçrayıp binilirken kahramanın şartları farklıdır, genellikle güç durumunda olup acele etmesi ve derhal ata binmesi gerekmektedir. Bamsı Beyrek, nişanlısı Banu Çiçek'in Yalancı oğlu Yaltacuk ile evlendirileceğini duyunca kendisine sevdalı olan kâfir beyinin kızının yardımıyla hisardan kurtulur ve o sırada at sürüsü içinde bulunan atına aceleyle sıçrayıp biner, yola koyulur. Dede Korkut, Deli Karçar'dan epey bir süre kaçtıktan sonra yedek atına aceleyle sıçrayıp biner, Yalancı oğlu Yaltacuk ile evlenmek zorunda bırakılan Banu Çiçek, Deli Ozan kılığındaki kişinin Beyrek olduğunu anlayınca bir an önce Beyrek'in anne babasına Beyrek'in geldiğini haber vermek üzere hemen sıçrayıp ata biner. Uşun Koca oğlu Segrek boyunda iki yerde geçen sıçrayarak ata binmede de aynı şartlar söz konusudur. Segrek, kâfir elinde tutsak olan ağabeyini kurtarmak için acele etmekte ve beklemeksizin iki örnekte de sıçrayarak ata binmektedir.

Yukarıdaki örneklerde kimi durumlarda atın eyerli olmadığı ve çıplak durumda olduğu da anlaşılmaktadır. Meselâ Beyrek, kaçacağı sırada at aramaktadır ve o esnada kendi atıyla karşılaşır ve binerek kaçır. Tavla içindeki atın eyerli olması beklenemez. Bu sebeple üzenği de olamayacağı için Beyrek, çıplak ata ancak ata sıçrayarak binmek zorundadır. Salur Kazan'ın tutsak olduğu boyda kâfirler Kazan'a kendilerini övmesini söylerler. Kazan da bir adam getirirseniz, sizi överim, der. Getirdikleri uzun boylu adamı elleri ve ayakları üzerine çökerttikten sonra sırtına eyer, ağzına da yular geçirir, ardından sıçrayarak üzerine biner. Burada adama eyer vurulmuş olsa da adam duruşu itibarıyla en fazla Kazan'ın dizleri hizasındadır. Dolayısıyla Kazan adamın üzerine üzenğiye basarak değil ancak sıçrayarak binecektir.

Salur Kazan'ın tutsak olduğu boyda bir örnekte de attan sıçrayıp inme durumu vardır: Uruz atdan èndi eydür: Hay atamuñ altun kadehinden şerâb içen, meni seven atdan ènsün, bununı kapusına birer gürz uralum, dèdi. On altı yigit *sıçrayup atdan èndiler*, kalkan yapındılar, gürzlerin omuzlarına urdılar, kapuya geldiler. (D.144a.3-7). Burada da on altı yigit, aniden sıçrayıp attan inmişlerdir.

2018'de Veli Muhammet Hoca tarafından Tahran'da bulunan ve Dede Korkut hikâyelerinin 13. boyunu ihtiva eden Günbet yazmasında *butun bin-* ifadesine paralel bir kullanım olan *yanın basa bin-* şekli görülür: Yanın basa minilür savaş günü at güçlüsi. G.15a-1/2 (Shahgoli vd., 2019: 213). Shahgoli vd. Dresden nüshasındaki *Yélisi kara kazılık atunı butunı bindün* ile Günbet nüshasındaki *Yanın basa minilür savaş günü at güçlüsi* ifadelerini karşılaştırarak Günbet yazmasındaki *yan* ile öteki yazmalardaki *but* kelimesinin eş anlamlı olduğunu belirtmiş, S. Tezcan'ın "bacaklarını eyere sıkça yapıştirarak ata binmek" anlamlandırmasını kabul etmeyip *butun bin-* ifadesinin anlamını M. Ergin'in söylediği gibi "bir sıçrayışta binmek" şeklinde olduğunu kabul etmişlerdir. Dolayısıyla bu araştırmacılar da bu ifadenin bir ata binme şekli olduğunu söylemişlerdir (Shahgoli vd., 2019: 163). Ayrıca, Shahgoli vd. *yanın* kelimesindeki +(1)n

ekini (yan+ın), vasıta hâl eki olarak kabul etmektedirler (Shahgoli vd., 2019: 182). Günbet nüshasındaki bu cümleyi M. Ekici *yanınbasa minilür savaş günü at küçlüsi* şeklinde okuyup “ (2019: 87) “Yanına basıp binilir, savaş günü atın güçlüsü” (2019: 181) diye günümüz Türkçesine aktarmıştır. Yusuf Azmun da aynı cümleyi *Yanın basa minilür savaş günü at güçlüsi* (2019: 46) olarak okuyup “Savaş günü atın güçlüsüne, yan tarafına basarak binilir” (2019: 46) şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade etmiştir.

DKK’deki ata binme işi, bağlam merkezli değerlendirildiğinde *butun binmen*in bir ata binme şekli olduğu anlaşılmaktadır. Kahraman aciliyet gerektirmeyen durumlarda donatılmış ata nizami bir şekilde ayağını üzengiye basarak binmekte, tersi durumlarda ise bir an önce ata binebilmek için sıçrayarak binmektedir. Dresden nüshasında *butun*, Vatikan nüshasında da *butun/budın* olarak yazılan kelimedeki ekin ise vasıta hal eki olduğunu (but/d+1+n) düşünüyoruz. Sonuç olarak *butun bin-* için Günbet yazmasındaki *yanın basa bin-* şeklinden de hareketle “atın yan tarafından yani budundan ayakla üzengiye basarak ata binmek” diyebiliriz.

Kaynaklar

- Akar, A. (2015). Dede Korkut Hikâyelerinde Geçen Bir Deyim: butun binmek. 7. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ, C. 1, 67-70.
- Aşırov, A. (1999). *Gorkut Ata. Halk Eposu*. Aşgabat.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut’un Üçüncü El Yazması Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası*, İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Əlizadə, S. (1998). *Kitabi - Dede Gorgud’un Elyazmalarında Bir Sözüün Okunuşu ve Semantik Tefsiri. Orta Esr Elyazmaları ve Azərbaycan Medeniyyəti Tarixi Problemləri, V*, Bakı: Örnək, 12-13.
- Əlizadə, S. (2004). *Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və Sadələşdirilmiş Mətnlər*. Bakı: Önder Neşriyat.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: TDK Yay.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TDK Yay.
- Gökçay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay.
- Kaçalın, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: TDK Yay.
- Kıyasova G. vd. (2016). *Türkmen Dilinin Düşündürüşlü Sözlüğü*, 2 Cilt, Aşgabat.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*. Ankara: TDK Yay.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: TDK Yay.
- Shahgoli, N. K., Yaghoobi, V., Aghatabai, Sh. ve Behzad, S. (2019). Dede Korkut Kitabı’nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16-2, 147-379.
- Tekin, T. (1983). Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler. *TDAY-B*, 1982/30-31, 141-156.
- Tezcan, S. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Tulum, M. ve Tulum, M. M. (Haz.) (2016). *Oğuznameler. Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*. Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- Zahidoğlu, V. (2016). Dede Korkut Kitabı’nda *Butun Binmek* İfadesi Üzerine. *I Türkoloji Qurultayın 90 illiyinə həsr olunmuş “Türkoloji Elmi-Mədəni Hərəkətdə Ortaq Dəyərlər Və Yeni Çağırışlar” mövzusunda Beynəlxalq konfransın Materialları (I hissə)*, Bakı, 14-15 noyabr 2016-cı il, Bakı: Elm və Tehsil, 324-328.

